

RODNE IDEOLOGIJE:

KAKO EKSTREMISTI ISKORIŠTAVAJU BORBE ZA
ŽENSKA PRAVA I POKREĆU RECIPROČNU RADIKALIZACIJU

NEJRA VELJAN I MAIDA ĆEHAJIĆ ČAMPARA | ATLANTSKA INICIJATIVA

SARAJEVO, 2021.

RODNE IDEOLOGIJE: KAKO EKSTREMISTI ISKORIŠTAVAJU BORBE ZA ŽENSKA PRAVA I POKREĆU RECIPROČNU RADIKALIZACIJU

Nejra Veljan i Maida Ćehajić Čampara

ATLANTSKA INICIJATIVA

BIOGRAFIJE

Nejra Veljan je pravnica i magistrirala je na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu i na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije. Trenutno je PhD kandidatkinja na De Montfort Univerzitetu u Leicesteru (Velika Britanija) na institutu za modernu historiju. U Atlantskoj incijativi radi na projektima koji se vežu za radikalizam, ekstremizam i rodna prava, dok njen istraživački fokus uključuje i geopolitičke promjene te njihov utjecaj na BiH. Učestvovala je na međunarodnim i domaćim konferencijama, te je autorica i koautorica istraživanja vezanih za radikalizaciju, nasilni ekstremizam i rod. Nejra je stručna članica Mreže za podizanje svijesti o radikalizaciji na Zapadnom Balkanu (RAN), koju je osnovala Europska komisija. Kroz saradnju sa međunarodnim i domaćim organizacijama iz BiH i regionala drži treninge i sprovodi istraživanja u oblasti prevencije i suzbijanja radikalizma i nasilnog ekstremizma.

Maida Ćehajić-Čampara je članica tima Atlantske inicijative od marta 2012. g. Zaposlena je na poziciji Projektne koordinatorice na projektu „Rod i pravosuđe u Bosni i Hercegovini“, gdje provodi aktivnosti vezane za edukaciju sudija i tužilaca, koordinaciju projekta i izradu materijala o temama nasilja u porodici i seksualnog uzneniranja. Ranije radno iskustvo stekla je u Agenciji za ravnopravnost spolova BiH, gdje je bila angažovana na različitim projektima, uključujući izradu i provedbu Akcionog plana za implementaciju UNSCR 1325 u BiH i u UN Women BiH, gdje je bila angažirana na poziciji projektne koordinatorice. Učestvovala je na međunarodnim i domaćim konferencijama te je autorica i koautorica više istraživanja na temu rodne ravnopravnosti. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, Odsjek Historija.

Norveška ambasada u Bosni i Hercegovini (BiH) podržala je izradu ovog policy papira. Stavovi i mišljenja izneseni u ovom tekstu su autorski i ne predstavljaju izričite stavove i mišljenja donatora.

UVOD

Tokom okupljanja krajne desnice na Svjetskom kongresu porodice u Italiji 2019. godine ultrakonzervativni španski aktivist je izjavio: „Ovaj kulturni rat je globalni rat. Neprijatelji su se infiltrirali u sve institucije, od političkih partija do Ujedinjenih nacija. Ali, trendovi se mijenjaju i sada moramo pokrenuti globalne kampanje u prekograničnom ultrakonzervativnom odgovoru. Moramo preuzeti vlast, direktno ili indirektno, ‘kontroliranjem okruženja’ u kojem djeluju političari.“¹ Te iste godine, obraćajući se Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija, generalni sekretar UN-a Antonio Guterres naglasio je potrebu za odgovorom na aktualno „protivljenje ženskim pravima“, ističući da svi trebaju „skretati pažnju na uznevimirujuće zajedničko obilježje terorističkih napada i ekstremističkih ideologija: nasilnu mizoginiju počinilaca“.²

Iako oba govora izazivaju strah i oprez, u samo jednom je javno opisan neprijatelj. Mobilizacija nacionalista nakon političkih uspona krajne desnice i autoritarnih režima u zemljama istočne i zapadne Evrope, i širom svijeta, izrodila je nove oblike ekstremističkih narativa okupljene oko tradicionalnih i vjerskih ideologija, u kojima rod ima važnu ulogu i gdje rasprave o rodnim normama, pitanjima i politikama imaju značajan uticaj na političku mobilizaciju.³

Rasprave o pobačaju, planiranju porodice, „prirodi“ žena i muškaraca, seksualnom obrazovanju u školama, rodnim studijama na univerzitetima i položaju seksualnih manjina, slijede linije političkih podjela – s krajnjom desnicom na jednom kraju spektra.⁴ Evidentno je da su stavovi i kapaciteti desnice ugrađeni u nove nacionalističke politike i retoriku, kao i u populističku i ekstremističku mobilizaciju pod krinkom antifeminističkog narativa. Dominantni desničarski diskurs da su muškarci ugroženi nastojanjima da se uspostavi rodna ravnopravnost doveo je do uspona novih oblika patrijarhata, obojenog nacionalizmom, antiimigrantskom retorikom i mizoginijom. Iz navedenih razloga, rodne analize su ključne za konceptualizaciju i dublje razumijevanje ekstremističkih grupa i mogu nam pomoći ne samo da razumijemo nedovoljno istraženo pitanje intersekcije roda i politike unutar krajne desnice - nego i da razmislimo o tome kako bi se dinamika ove pojave mogla promijeniti.⁵

Nakon okupljanja predstavnika/ca krajne desnice u Charlottesvilleu, SAD, koje je rezultiralo pogibijom Heather Heyer, krajne desničarske grupe su se usmjerile protiv preminule, nazivajući je „droljom“ i eksplicitno slaveći njenu smrt.⁶ Heyersu opisivali kao „definiciju beskorisnosti“ jer za krajnju desnicu 32-godišnja žena bez djece predstavlja „bezvrijedan teret za društvo“. Navedeni primjer ekstremističke retorike svjedoči o isprepletenom odnosu između krajne desnice i mizoginije i pokazuje na koji način desničarske grupe i pojedinci svoja uvjerenja zasnivaju na muškoj premoći nad ženama.

Protesti u Hrvatskoj nakon ratificiranja Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulска konvencija),⁸ uz povlačenje Turske kao potpisnice i nastojanja Bugarske, Poljske i Mađarske da se distanciraju od Konvencije, dodatno ukazuju na snažnu vezu između uspona krajne desničarskog populizma, ekstremizma i antifeminizma.⁹ Uz uspon i sve veću promociju nacionalističke mobilizacije, povlačenje iz međunarodnih

sporazuma pojedinih država ukazuje na duboko zanemarivanje važnosti zaštite fizičkog, seksualnog, ekonomskog i psihičkog integriteta žena,¹⁰ kao i želju da se dodatno ispolitiziraju ljudska prava žena, tumačeći ih kao jedan vid napada globalnih sila na tradiciju, religiju i naciju.

Umjeren politički i sigurnosni odgovor na slučajeve otvorene mizoginije i promoviranje nasilja nad ženama od strane krajnje kršćanske desnice ili selefijskih fundamentalista ukazuje na nedostatak funkcionalnih mehanizama demokratske politike za rješavanje problema nasilja nad ženama koje ove grupe (in)direktно iniciraju. U vezi sa navedenim, ovaj rad nudi nekoliko argumenata kao odgovor na predstavljenu problematiku.

Primarno, antifeministički desničarski pokreti (uključujući radikalni vjerski konzervativizam) nisu izolirana pojava, nego su zapravo sistemski povezani i javno artikulirani napor, koji imaju za cilj isključivanje žena iz javnog diskursa pod krinkom religije, patriotismra i nacionalizma. Sve desničarske grupe prate srodne ideologije, utjelovljuju slične negativne stavove prema ženama i drže se strogih rodnih definicija o prirodi muškaraca i žena.¹¹ Sekundarno, u nastavku teksta tvrdimo da mizoginija i propagiranje nasilja nad ženama sami po sebi predstavljaju vid nasilnog ekstremizma koji stvara nesigurno okruženje za žene. Također, tvrdimo da mizoginija često djeluje kao usmjerivač, pokretač i rani znak upozorenja na nasilni ekstremizam. Kao takva mizoginija je dio dehumanizacije, a mizogino nasilje je upravo ona vrsta prijetnje koja zahtijeva političku intervenciju koja na rodno uvjetovano nasilje, koje ove grupe zagovaraju, gleda kao na sigurnosno pitanje, a ne na pitanje rodne politike.¹²

Pored svega navedenog, smatramo da patrijarhalno nasilje predstavlja „uzajamno povezan sistem instituta, praksi, politika, uvjerenja i ponasanja kako jima se naročiti, potcenjivati, terorizirati, udjevojčice, žene, interspolne i LGBTQ osobe“.¹³ Patrijarhalno društvo normalizira i internalizira diskurs desničarskih organizacija usmijeren prema ženama, smatrajući to banalnim pitanjem, a ne sigurnosnim problemom. Iako je poseban fokus rada na balkanskim zemljama (prvenstveno Bosni i Hercegovini, zatim Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori), pojedini primjeri korišteni u tekstu uključuju primjere djelovanja globalnih krajnje desničarskih/selefijskih grupa. Ovaj pristup odabran je jer ima za cilj pokazati da sve ekstremističke grupe, neovisno o svom geografskom položaju, dijele slične narative i veze – posebno kada se radi o rodnim pitanjima. Nedavni nalazi istraživanja pokazuju da ‘skinheads’ među bosanskim Hrvatima i fudbalski huligani iz Mostara podržavaju ukrajinski ekstremno desničarski bataljon Azov.¹⁴ Međutim, ova studija govori o ideološkim a ne o „fizičkim“ vezama, u skladu sa navodima Joan Smith nakon objave studije: „počela sam primjećivati da počinitelji nekih od najgorih terorističkih napada imaju nešto zajedničko. Veliki procent je imao historiju napada na supruge, djevojke i drugu žensku rodbinu, ponekad sa čitavim nizom žrtava, mnogo prije nego što su napali potpune neznance“.¹⁵

Konačno, vrlo je važno napomenuti da se u ovom radu ne tvrdi da nasilni ekstremizam vodi striktno korijen iz mizoginije i antifeminizma, nego da mizoginija predstavlja sastavni dio ekstremističkog, krajnje desničarskog, antiglobalističkog, islamofobnog i nacionalističkog diskursa,¹⁶ te se stoga treba smatrati faktorom rizika i ranim znakom upozorenja na nasilni ekstremizam.

METODOLOGIJA

Društvene mreže i online forumi omogućavaju ekstremističkim grupama da direktno komuniciraju s potencijalnim pratiteljima. Tokom protekle decenije krajnja desnica i islamski fundamentalisti uspješno su širili svoje poruke na internetu, što im je omogućavalo da vrbuju pristalice do kojih bi bilo teško doći prije samo dvije decenije. Kao što navodi bivši ekstremist Tony McAleer, društveni mediji podižu krajnje desničarsko vrbovanje „na sasvim novi nivo”, objašnjavajući da „u vrijeme kad sam ja bio u tom pokretu morali ste naručiti knjigu i čekati tri sedmice da stigne. A ako ste željeli slušati nekoga kako govori ili čuti ove nove ideje morali ste otići na sastanak uživo... [ali] danas možete maratonski pregledati sve o nekoj ideologiji preko vikenda“.¹⁷

Za potrebe izrade ovog teksta autorice su koristile kvalitativnu analizu društvenih mreža, te je analizom više od pedeset Facebook grupa, YouTube kanala i web portala, sa sjedištem u BiH i regiji, utvrđena iznenađujuća univerzalnost jezičnih oblika i konstrukcija koje se koriste pri izražavanju mišljenja o ženama „koje im se ne sviđaju“.¹⁸ Važno je napomenuti da su autorice prikupljale podatke korištene u ovom radu posljednjih nekoliko godina, te su pojedini nalazi (s odgovarajućim citatom) korišteni u ranijim publikacijama Atlantske inicijative. Također, autorice su se koristile saznanjima stečenim kroz raniye provedene intervjuje i fokus grupe sa selefijskim fundamentalistima i pripadnicima krajnje desnice u Bosni i Hercegovini, te su neki od evidentiranih citata korišteni u i samom tekstu.

U procesu izrade rada korištene su relevantne feminističke teorije, čime se ovim radom naglašava važnost intersekcije roda s drugim vidovima opresije nad ženama, na osnovu karakteristika kao što su rasa, vjeroispovijest i nacionalnost. Feminizam prepostavlja da problem u rodnim odnosima nisu muškarci, nego seksizam i sile patrijarhata koje vode do seksizma. Feminizam nastoji osporiti seksističke načine razmišljanja i življenja koji ograničavaju i muškarce i žene – što je naročito vidljivo u ekstremističkim krugovima.¹⁹ Ovim pristupom omogućava se analiza različitih grupa i profila koji promoviraju ekstremističke narative, ali autorice se u nastavku teksta fokusiraju samo na kategoriju koja se tiče ženskih ljudskih prava. Opisani pristup nam omogućava da uvidimo uticaj „rodne ideologije“ na desničarske grupe koje imaju različite ideološke stavove.

Analiza je pokazala da sve ekstremističke grupe, bez obzira na vrstu ekstremističke ideologije, promoviraju antifeminističke stavove, mizoginiju, seksizam i ideje o ženama kao o podređenim bićima kojima ne treba „dati“ previše slobode u odlučivanju u javnom i privatnom životu. Analiza ideologije i aktivnosti ekstremističkih organizacija pokazuje da su njihovi stavovi fokusirani na stopu nataliteta, opravdavanje i poticanje na nasilje nad ženama, zadržavanje žena u kući kako bi se brinule o porodici, te poslušnost i nošenje nikaba kao temeljnog stuba ženske vjere. Kao takav, ovaj rad analizira različite frakcije u širokom spektru ekstremističkih i radikalnih grupa, kroz prizmu rodne ravnopravnosti.

DVIJE STRANE ISTOG ANTIFEMINISTIČKOG NOVČIĆA

Na Zapadnom Balkanu procesi radikalizacije, postali su vidljiviji tokom protekle decenije, na šta je uticala krhka unutrašnja struktura država, korumpirana elita, zamrznuti sukobi, neriješena pitanja identiteta i strani uticaji.²⁰ S odlascima građana iz Bosne i Hercegovine i regije na ratišta u Siriji i Iraku (ISIL) pažnja je usmjerena prvenstveno na militantni selefizam i borbe na stranim ratištima, te kasnije na rad s povratnicima sa stranih ratišta. U isto vrijeme Bosna i Hercegovina se suočava s drugim sigurnosnim prijetnjama koje uključuju nenasilni selefizam, ekstremni etnonacionalizam i krajnju desnicu, koji imaju zajednički cilj – da poremete i spriječe pristupanje preostalih država Zapadnog Balkana NATO-u i Evropskoj uniji, i u pojedinim slučajevima da omoguće promjene granica duž etničkih linija.²¹ Kao što se navodi u izvještaju GCERF-a i Atlantske inicijative, „u nekim od ovih zemalja, osnovni uslovi mogu poticati ‘kumulativni ekstremizam ili ‘recipročnu radikalizaciju’, u kojima se ti radikalni pokreti međusobno hrane, jačajući tako svoj potencijalni destabilizirajući uticaj.”²²

Dok je pitanje ekstremizma i ekstremističkih grupa u Bosni i Hercegovini, posebno onih vjerski motiviranih, detaljno analizirano,²³ tek od nedavno istraživači i mediji prate djelovanje desničarskih ekstremističkih grupa.²⁴ Složena politička, vjerska i međuetnička dinamika u Bosni i Hercegovini čini je idealnim okruženjem za ispitivanje odnosa između različitih oblika ekstremizma i njihovih uticaja.²⁵ Nedavno provedeno istraživanje o etnonacionalističkom ekstremizmu u Bosni i Hercegovini pokazalo je da razne ekstremističke grupe imaju mnogo više sličnosti nego razlika²⁶ – i da postoji „paradoksalna mješavina“ natjecanja i saradnje između krajnje desničarskog i islamskog ekstremizma. I jedan i drugi vid ekstremizma počivaju na teorijama zavjere, viktimizaciji i demoniziranju onih drugih, a krajnje desničarski diskurs vodi jasne paralele sa selefijskom ideologijom – jer se i jedni i drugi protive globalizaciji, kulturnoj različitosti, pravima manjina i ženskim pravima. Kako naglašava Ebner, „svi oni cvjetaju u današnjem okruženju, u kojem je razum zamijenjen bijesom koji postaje sve jači u ehomorrama“.²⁷ Za desničarske grupe rješenje je u povratku naciji i kršćanstvu, dok prema selefijskom diskursu rješenje leži u islamu i globalnom ummetu. Obje struje šire teorije zavjere prema kojima su im oni drugi neprestana prijetnja, koja ne samo da želi osvojiti njihove zemlje nego i potpuno unišiti njihovu vrstu.

Opisana dinamika pokazuje da, koliko god da se međusobno preziru, ove dvije ideologije trebaju jedna drugu da bi preživjele. Može se reći da su one dvije strane istog novčića. Ekstremne desničarske grupe aktivno nastoje prevazići ideološka i geografska razilaženja radi širenja svog uticaja.²⁸ U intervjuu koji je 2015. godine objavljen u online podcastu o ukrajinskom krajnje desničarskom pokretu Azov istaknuta ličnost Sergej Korotkikh laskao je tzv. Islamskoj državi uspoređujući bataljon Azov s ovom grupom i nazivajući ISIS „herojima našeg vremena“. Naglasio je da isti takvi heroji postoje u Azovu i da „za evropsku civilizaciju borci Azova predstavljaju primjer herojstva koje podsjeća na krstaške ratove i srednji vijek. Muškarci se okupljaju i odlaze u nepoznato, u stranu zemlju, i imaju samo dvije mogućnosti: da osvoje nešto za sebe ili da poginu. To je isto kao ISIS“.²⁹ Pojedinci s Balkana pridružili su se pokretu Azov, dok neke grupe i dalje podržavaju javno njihov cilj.³⁰ Olena Semenyaka³¹ predstavnica pokreta Azov na međunarodnom nivou, također je 2015. godine govorila o ISIS-u

kao potencijalnim „strateškim saveznicima“ i „strastvenoj sili koja brani svoje pravo na ekspanziju“.³² Pierre Conesa – bivši visokorangirani službenik u francuskom ministarstvu odbrane – istaknuo je da se sličnost između zapadne krajne desnice i selefizma odražava u njihovom temeljnom mitu o zavjeri Zapada protiv Islam-a. Kako on kaže, „zato iznenađuje što se uspon evropske krajne desnice analizira u političkim debatama, dok se pobuna selefijskih džihadista posmatra isključivo kroz sigurnosne leće, kao da ove dvije pojave nisu dio istog političkog procesa“.³³ Tokom okupljanja Svjetskog kongresa porodica (WCF) u Italiji Brian Brown, koji vodi Međunarodnu organizaciju za porodicu, koja koordinira mrežu Svjetskog kongresa porodica, naglasio je: „Mi izuzetno naporno radimo ... da ujedinimo ljude koji su vrlo različiti oko ove jednostavne ideje o prirodnoj porodici“, te je dalje istaknuo – usprkos tekućem “zaboravljenom ratu” Evrope u istočnoj Ukrajini: „Možda se ne slažemo oko geopolitike, ali smo ujedinjeni za porodicu.“³⁴

Diskurs krajne desnice, posebno u online prostoru, kreće se od otvorene podrške fašizmu i nacizmu do retorike kojom se inicira i opravdava nasilje nad ženama. Narativi ekstremista balansiraju na liniji između implicitno i eksplisitno nasilne retorike, otežavajući time kategoriziranje njihovog online sadržaja. Ipak, jedna od stalnih kategorija u diskursu su žene i njihova prava. Sve desničarske grupe kontinuirano koriste online prostor za formuliranje narativa da feminizam uništava tradicionalni odnos između muškaraca i žena, jer ohrabruje žene da se ostvaruju izvan porodice u „tradicionalno muškim ulogama“ što uključuje obrazovanje, zapošljavanje i politički aktivizam. Feminizam žene pozicionira kao politički i ekonomski samostalne i zbog čega predstavljaju moćan izazov muškoj superiornosti. Žene se na taj način „protive prirodi“, remete delikatnu rodnu ravnotežu i preuzimaju „neženstvene“ osobine i uloge.³⁵

Postoje sličnosti između islamskih ekstremista i krajne desnice uključuju i faktor gdje obje strane tvrde da je napadnut njihov kolektivni identitet i dostojanstvo, optužuju drugu stranu da nedovoljno poštuje „njihove“ žene, sistematično i javno govore o nastojanjima da isključe žene iz javne rasprave pod krinkom religije ili patriotismra i smatraju se braniteljima žena, prikazujući one druge kao „nasilnike“. Uticajne selefije žele pokazati da brane žene od zapadnjaštva i progresivne islamske misli. U isto vrijeme krajna desnica sebe predstavlja kao zaštitnika ženskih prava i kršćanske tradicije od islamizacije i progresivnih feminističkih vrijednosti. Narativi na oba kraja međusobno se spajaju u pojavi koja se naziva recipročna radikalizacija.³⁶

Recipročna radikalizacija snažno se odražava u interakciji online narativa koje koriste krajne desničarske i islamističke grupe. Većina indirektnih interakcija između krajne desničarskih ekstremista i islamista evidentna je kada je u pitanju tema ženskih prava. Također, često se koristeći diskursom o vlastitoj viktimizaciji i demonizaciji drugih, ove grupe retorički međusobno potvrđuju.

DRŽATI SE ZAJEDNO: KAKO SE GLOBALNA KRAJNJA DESNICA MOBILIZIRA I UJEDINUJE OKO IDEJA O „PORODICI“

Transnacionalnu integraciju krajne desnih organizacija koje se bore „za život“ predvodi WCF, jedna od najuticajnijih organizacija u svijetu kada se radi o promoviranju ograničenja prava žena i LGBTQ zajednice. WCF, koji je aktivan od 1997.g., nakon sastanaka između desničarskih kršćanskih vođa u SAD-u i ultrakonzervativnih ruskih pisaca, ima za misiju širenje „američkih“ stavova o porodici, posebno iz perspektive protivljenja ženskim i LGBTQ pravima. Prema tumačenjima WCF, njihov

zadatak je da „ujedinjuju i educiraju lidere širom svijeta s ciljem promocije prirodne porodice“.

WCF su bili domaćini međunarodnih sastanaka u Evropi, čiji je fokus promocija antirodne politike kroz različite globalne događaje. Smatra se da je WCF najaktivniji u Rusiji, gdje ovu organizaciju podržavaju oligarsi i ekstremni članovi Ruske pravoslavne crkve. Među saradnicima WCF-a su i ruski zvaničnici koje je američka vlada sankcionirala nakon aneksije Krima. Ova organizacija je aktivno lobirala protiv usvajanja zakona o istospolnim zajednicama u Ukrajini, Poljskoj, Rumuniji, Albaniji i Australiji.³⁷

Među liderima WCF mogu se primijetiti različite kontraverzne ličnosti, poput Alekseja Komova, koji je imao veoma značajnu ulogu u koordiniranju saradnje među evropskim krajnje desničarskim grupama³⁸. Komov je blizak italijanskom krajnje desničarskom lideru Matteu Salviniju, kao i ruskom parlamentarcu Viktoru Zubarevu iz vladajuće stranke Ujedinjena Rusija, i osnivač je TV Tsargrad – desničarske mreže napravljene prema modelu mreže Fox News u Sjedinjenim Državama.³⁹ Stanovište Komova da „konzervativci iz svih dijelova svijeta trebaju raditi na suprotstavljanju napadima na prirodnu porodicu“ danas se široko odražava u krajnjoj desnici, a odbrana tradicionalne porodice od „globalista“ postala je zajednički nazivnik za krajnje desničarske grupe.⁴⁰

S obzirom na to koliko je pojava međuetničke podjele normalizirana u Bosni i Hercegovini, posebno kada se radi o radikalnim grupama, ideja da bi se elementi krajnje desnice mogli povezati možda izgleda nevjерovatna, ali pitanja ljudskih prava žena, porodice i imigracija su faktori koji ujedinjuju određene ekstremističke grupe u zemlji i regiji.⁴¹ Davey i Ebner ističu sve veće „operativno približavanje“ ekstremista krajnje desnice širom svijeta i upozoravaju da „današnju ekstremnu desnicu karakteriziraju visoki nivoi oportunizma, što se vidi po saradnji između ideološki nespojivih struja“. Takvi ideološki savezi postoje u Bosni i Hercegovini i susjednim državama, a ograničeni su na grupe koje podržavaju antiimigrantsku retoriku i „tradicionalnu porodicu“. Boško Obradović iz Dveri i Ruža Tomašić iz Hrvatske stranke prava tako su bili među potpisnicima Deklaracije o porodici i braku iz Cape Towna 2016. godine, koju je izradio WCF, a u kojoj je jedan od zaključaka bio da je tradicionalna porodica „temelj civiliziranog društva“.⁴²

ŽENE KAO LICE ANTIFEMINIZMA?

Nasilni ekstremizam obično se povezuje s „muškim svjetom“, što u praksi dovodi do normaliziranja muškog ekstremizma, dok se žene najčešće prikazuju kao nenasilne i žrtve. Navedena percepcija uveliko dopronosi nedovoljnoj analizi djelovanja ekstremističkih grupa iz rodne perspektive, te u tom kontekstu ovaj rad ukazuje na porast broja žena koje se pozicioniraju u ekstremističkim grupama, privučene narativima i idejama antifeminizma, koje odbacivanje feminizma vide kao ključnu komponentu svog „osnaživanja“.

S tim u vezi, pripadnica selefijskog pokreta u Bosni i Hercegovini je tokom jednog od provedenih intervjua navela: „Nakon ovoga vi idete u ured, a nakon posla ćete čistiti kuću, prozore i praviti ručak. Za razliku od vas, ja sam kraljica. Moj muž će mi dati pola plate, otići će da kupi namirnice, a moj posao je da vodim domaćinstvo, da mu budem lijepa i da ga usrećim. Tako izgleda osnaživanje – a ne vaš feminizam.“ Isto tako, krajnje desničarska koalicija iz Srbije „Pokret Levijatan – Živim

za Srbiju, protivi se ženskim pravima, istovremeno stavljujući žene u prvi plan na predizbornim plakatima, gdje se žene prikazuju kao majke i njegovateljice – obučene u bijelo, trudne ili s bebama u naručju. Ova koalicija – uzimajući u obzir historiju krajnje desničarskog pokreta Levijatan⁴³ – jasno pokazuje kako, dok muškarci organiziraju „ulične akcije“, žene imaju zadatku da javni imidž i retoriku prilagode standardima liberalne demokratije. Prihvatajući ovaj antifeministički stav, pojedine žene su pronašle efikasan mehanizam za reklamiranje svog radikalizma.

NACIONALIZAM, ROD I USPON POPULISTIČKE KRAJNJE DESNICE

Politička previranja koja su nastala kao odgovor na ekonomsku krizu 2008. godine dovela su do jačanja nacionalističkih tendencija, osnažujući poruke kojima se napadaju demokratija i ljudska prava.⁴⁴ Kako navodi Tahir Abbas, „šire transformacije u lokalne ekonomije dovele su do krize maskuliniteta, gdje su liberalizacija i kazualizacija tržišta rada dovele u pitanje tradicionalne prakse patrijarhata, a sve su dodatno usložila pitanja međugeneracijske odvojenosti“.⁴⁵

Ekstremistički pokreti koje ovdje opisujemo kao „antirodne ili antifeminističke pokrete“ (u nedostatku preciznijih pojmova) počeli su se ujedinjavati i mobilizirati protiv percipirane „rodne ideologije“ u Evropi i šire i banalizirati važnost ljudskih prava žena. Pritom su se ove krajnje desničarske populističke snage pozicionirale kao „opozicija progresivnom aktivizmu za ženska i LGBTQ prava koji dekonstruira naturalističke pretpostavke o rodu i seksualnosti“.⁴⁶ Osim toga, populistički diskursi krajnje desnice su tokom protekle decenije sve više postajali dio službenih državnih politika u pojedinim evropskim demokratijama, jer je evidentno da je jedan dio država Evropske unije prohvatilo i kontinuirano promoviše autoritarizam, nacionalizam i tradicionalističku politiku koja slavi muškost i mizogeniju.⁴⁷ Ova promjena političke klime omogućila je konzervativnim protivnicima ženskih prava koji su prisutni decenijama da prošire svoj uticaj i dobiju pristup značajnim finansijskim sredstvima koja se koriste u zagovaračkim procesima čiji je cilj ograničavanje ženskih prava.⁴⁸

Vinar navodi da znaci radikalizma, visoki nivoi društvene izolacije, nepostojanje pozitivnih odnosa sa ženama i interakcije s drugim muškarcima kasnije dovode do snažnijih mizogenih stavova.⁴⁹ Samo prisustvo ovih pokazatelja ne znači da je neko nasilni ekstremist – ali ukazuje na povećan rizik od radikalizacije.⁵⁰ Desničarske grupe i njihova uvjerenja definirani su kao „nacionalistički, antiglobalni... oni vjeruju u teorije zavjere koje uključuju neposredne prijetnje državnom suverenitetu ili ličnoj slobodi, kao i da je napadnut njihov lični ili način života u državi. Uvjereni su da neke prijetnje dolaze i od određenih nacionalnih ili vjerskih grupa. Oni vjeruju da se moraju pripremiti da se brane od napada učestvujući u paravojoj obuci ili preživljavanju“.⁵¹ Takvi pokreti koriste se rodnim pitanjima kao retoričkim alatom za mobiliziranje mržnje i bijesa, prikazivanjem progresivnih ideja o rodnim vrijednostima, ljudskim pravima i ravnopravnosti kao prijetnjama akterima i institucijama čiji tradicionalni stav i identitet (zasnovan na hegemonijskom maskulinitetu i muškoj

premoći) osporavaju transformativni ciljevi feminističke politike i projekta za rodnu ravnopravnost.⁵² Pridemore i Freilich tvrde da takvu „srdžbu intenzivira tradicionalna patrijarhalna i bjelačka muška kultura, što se na kraju odražava u nasilju“.⁵³ Aleksandar Zaldastanov, vođa krajnje desničarske organizacije „Noćni vukovi“ u Rusiji, javno je izrazio želju da „usijanim čelikom spali sav feminizam i homoseksualnost iz naše pravoslavne zemlje“.

Ranija istraživanja u kojima je razmatrana dinamika rodne ravnopravnosti i različitih vidova nasilja – kao što su napadi na klinike za pobačaj,⁵⁴ bjelačka premoć⁵⁵ i krajnje desničarski terorizam⁵⁶ – istaknula su vezu između strukturne rodne neravnopravnosti i nasilnih ponašanja od strane muškaraca. Kako tvrdi Rose, muškarci koji usvoje „ideološki maskulinitet“ vjeruju da su zbog osnaživanja žena viktimizirani i diskriminirani, pa svoj bijes opravdavaju potrebom za vraćanjem onoga što smatraju da im s pravom pripada.⁵⁷ Kako navodi Kate Manne, mizoginiju treba posmatrati kao „političku pojavu čija je svrha nadgledanje i prisilno uvođenje ženske podređenosti i održavanje muške dominacije“,⁵⁸ a to je upravo ono što ekstremističke grupe žele postići.

Desničarske grupe njeguju ideju o muškoj nadmoći nad ženama,⁵⁹ a dosadašnja istraživanja pokazuju da mizogeni stavovi predstavljaju jasan pokazatelj da je osoba sklonija nasilju.⁶⁰ Istraživanja provedena u Libiji, Indoneziji, Bangladešu i na Filipinima pokazala su da su oni koji podržavaju nasilje nad ženama tri puta skloniji da podrže nasilni ekstremizam. U istraživanju koje je obuhvatilo pripadnike ekstremnih etnonacionalističkih grupa rezultati su pokazali da ispitanici koji su izrazili slabu podršku rodnoj ravnopravnosti imaju izraženiju afiliaciju prema nasilnom ekstremizmu. S druge strane, u Bosni i Hercegovini podrška rodnoj ravnopravnosti jedan je od najsnažnijih pokazatelja otpornosti na nasilni ekstremizam.⁶¹ Te one žene su izrazile slabiju podršku i simpatije prema nasilju i nasilnom ekstremizmu od muškaraca, su u većoj mjeri podržale rodnu ravnopravnost.⁶²

Nacionalistički narativi prikazuju ženska tijela kao teritorij koji „štite“ muškarci na njihovoj „strani“, a napadaju i osvajaju „neprijatelji“.⁶³ Oportunizam je obilato prisutan u načinu na koji krajnja desnica eksplloatira diskurse o ženskim pravima uvodeći rod kao savitljivi ideološki alat kojim se dalje stvaraju granice između „nas“ i „njih“ u odnosu na one Druge.

Ekstremni etnonacionalizam i retradicionalizacija dovode do toga da se žensko tijelo tretira kao objekt i alat „osvete“. Korištenjem silovanja kao vojne strategije žene su tretirane kao meta direktnog napada. Kako objašnjava Susan Brownmiller: „Muškarci tradicionalno smatraju da je silovanje ‘njihovih žena’ krajnje poniženje, seksualni coup de grace. Zapravo, prema tradiciji, muškarci prisvajaju silovanje ‘svojih žena’ kao dio vlastite muške patnje zbog poraza. Ovaj stav je djelimično valjan. Pored istinske, ljudske brige za supruge i kćerke, silovanje od strane osvajača nepobitni je dokaz muške impotentnosti pokorenih. Odbrana žena odavno je obilježje muškog ponosa, kao što je posjedovanje žena obilježje muškog uspjeha. Čin koji se nad njom odigrao poruka je koja se prenosi između muškaraca – živi dokaz pobjede jednog i gubitka i poraza drugog...“⁶⁴ Hiljade svjedočenja žena i djevojčica koje su brutalno i sistematski silovane tokom rata u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1995. godine dokazuju brutalnost posljedica ekstremizma i nacionalizma po živote žena.

U takvom kontekstu važno je osvrnuti se na činjenicu da jačanje desničarskih pokreta predstavlja prijetnju ženskoj ravnopravnosti upravo zato što feminizam demistificira nacionalizam preispitujući patrijarhalne norme. Ovdje se oslanjamо na spomenuti argument da mizoginija ne samo da često djeluje kao rani znak upozorenja na nasilni ekstremizam nego očigledno i sama po sebi predstavlja vid nasilnog ekstremizma koji stvara nesigurno okruženje za žene. O ovome ćemo detaljnije govoriti u nastavku.

NARATIVI O PORODICI I POBAČAJU

Naglasak na važnosti porodice za opstanak nacije jasno se vidi u politikama ekstremističkih organizacija različitih ideologija. Važnost porodice za desničarske grupe savršeno opisuje novinarka Claire Provost, koja je prikrivajući identitet prisustvovala Svjetskom kongresu porodica u Italiji, gdje je evidentirano prisustvo visokorangiranih političara, influensera i slavnih ličnosti koji ne samo da su se protivili pobačaju nego su i hvalili krajnju desnicu. Ona u svom radu citira princezu Gloriju von Thurn und Taxis, koja kaže da je „pojačana migracija iz Afrike u Evropu dobra stvar zato što su Afrikanci konzervativniji, prema njenoj procjeni, i mogli bi uticati na društva u regiji koja su, za razliku od njih, izgubila svoj put“.⁶⁵ Krajnje desni političari i organizacije redovno miješaju antiimigrantske i narrative u korist porodice. Kako kaže Provost: „Ponekad mi se čini kao da rasizam umotavaju u čebe „prilagođeno porodici“.

U ovom dijelu dalje ćemo govoriti o važnosti narativa o porodici u ekstremističkim grupama. Kako ističe Fangen, krajnje desničarske organizacije eksplicitno preotimaju feminističke argumente tvrdeći da su oni „istiinski feministi“ – koji štite žene od hordi stranih muškaraca koji prijete ženskoj sigurnosti i poštuju žene koje se brinu za djecu i domaćinstvo.⁶⁶

ŽENE KAO „GRADITELJICE NACIJE“: ETNONACIONALISTIČKI NAPAD NA REPRODUKTIVNA PRAVA NA ZAPADNOM BALKANU

Prema patrijarhalnoj logici žene su odgovorne za obnovu nacije, a one koje ne „žele žrtvovati svoj komfor zbog djece“ „krive su“ za drastično opadanje stope nataliteta i pad moći nacije. Takvi narativi pozivaju na kontrolu nad ženskim tijelom kako bi se očuvala i unaprijedila biološka suština nacije. Narativ da je urušavanje vrijednosti počelo s ulaskom žena na tržiste rada en masse i da je povratak ranijim patrijarhalnim porodičnim vrijednostima jedini način da se izgradi zdravo društvo i porodica postao je sastavnim dijelom populističke retorike. To je vratilo uticaj vjerskog

tradicionalizma i nacionalističkih stavova o ulozi žena.⁶⁷ U Srbiji je politički režim vratio srpske tradicionalne „porodične vrijednosti“.⁶⁸ Na Kosovu su politički lideri promovirali maskuline ideje o „patriotizmu“.⁶⁹

Ratovi koji su uslijedili nakon raspada Jugoslavije pojačali su rodne stereotipe i uticali su na stvaranje figure etnonacionalističkog vojnika, koji vjeru i naciju stavlja iznad svega, što je postalo utjelovljenje vrijednosti „balkanskog muškarca“. Analogno tome, žene su ideoološki svedene na reproduktivnu ulogu u „izgradnji nacije“. Izjava Amfilohija, mitropolita crnogorsko-primorskog, da su srpske majke sklone čedomorstvu zato što „u svojim utrobama pobiju za jednu godinu više djece nego što su pobili Mussolini i Hitler i Broz i onih koji su na Kosovu i Metohiji“, data tokom liturgije u Pećkoj patrijaršiji, odraz je takvih ideja. Činjenica da je pokojni patrijarh srpski Irinej podržao Amfilohija rekavši da su „srpske matere dužne da rađaju djecu po božjem blagoslovu, i da na taj način ostanemo u istoriji, iako smo postradali“ dala je pitanju kontrole rađanja veću političko-državnu dimenziju.⁷⁰

Svake godine se širom Evrope formira sve više udruženja koja promoviraju princip zaštite porodice i ljudskog života od trenutka začeća. Neke od tih organizacija, na području Balkana, su Centar za bebe⁷¹, Prijatelj porodice⁷² i Savez „Za život“,⁷³ koji je osnovan u Republici Srbiji i želi se „boriti protiv bijele kuge i abortusa“, sve kako bi „ohrabrio žene i njihove partnere i osnažio ih da odaberu najdivniji zadatak na svijetu – rođenje djeteta i roditeljstvo“. Većina ovih organizacija ima bliske veze s vladom, koja ih finansijski podržava, dok misija Saveza „Za život“ uključuje veze sa Srpskom pravoslavnom crkvom i sličnim udruženjima u inostranstvu.

Od početka pandemije postaje sve vidljiviji proces ograničenja ljudskih i reproduktivnih prava žena, koji je započeo u prethodnoj deceniji.⁷⁴ Iako pravo na pobačaj još uvijek nije ograničeno u državama nastalim raspadom Jugoslavije, prigovor savjesti ometa pristup pobačaju jer se sve više koristi u medicinskoj praksi u Republici Hrvatskoj. Primjer koji je potresao regiju desio se u dubrovačkoj bolnici, gdje su se svi anesteziolozi u jednoj smjeni pozvali na prigovor savjesti, zbog čega je pobačaj izведен bez anestezije.⁷⁵ Pitanje prigovora savjesti aktualno je u mnogim zapadnoevropskim zemljama, a u Švedskoj je postalo ozbiljno moralno/političko pitanje nakon što su neke bolnice prestale zapošljavati medicinske radnike koji se protive pobačajima.⁷⁶

Iako kampanje protiv slobode izbora i pozivanja lječara na prigovor savjesti nisu tako česti kao u susjednoj Hrvatskoj, u Mostaru je kroz inicijativu „Ne daj me majko“ Udruge „Mlado Sunce“, pokrenuta 2019.g. medijska kampanja za „promoviranje dostojanstva ljudskog života od začeća do prirodne smrti“.⁷⁷ Zahtjevi za strožim kriterijima za pobačaj sve su češći i prijete da ograniče slobodu izbora, što samo po sebi neće spriječiti pobačaje, ali će otvoriti vrata povećanju broja nezakonitih i neprofesionalno izvedenih pobačaja. Pravo na pobačaj ulazi u samu srž kontrole države nad tijelom i slobodom izbora. Glavni diskurs desničarskih narativa odražava se u tumačenju da je pobačaj ubistvo žive osobe, čime se krše nebeski zakoni, ali i u narativu da pobačaj utiče na stopu nataliteta, smanjujući broj pripadnika određene vjerske ili etničke grupe.

Ovim stavovima žene se stavljuju u položaj „mašina za rađanje“, čime se obesmišljavaju sve druge uloge koje žena ima u društvu. Iz ovih razloga radikalne i desničarske grupe su posvećene slavljenju uloge žene kao majke, posebno se fokusirajući na žene koje rađaju više djece/sinova. Primjer se može pronaći u selefijskim grupama koje često navode vjerske izvore vezano za rađanje: „Ženite se i rađajte djecu; Bit ću ponosan na vaš broj u odnosu na druge zajednice.“

ŽENE, NACIONALIZAM I ISLAMOFOBIJA

Ukrštanje ekstremnog nacionalizma, religije, islamofobije i spola dobilo je svoju radikalnu komponentu tokom 1990-ih godina 20. vijeka. U Srbiji su žene doživljavane kao biološki reproduktivni materijal.⁷⁸ Na Kosovu je srpska nacionalistička propaganda prikazivala Albance kao seksualne agresore koji vrebaju Srpske. ⁷⁹ Albane su opisivane kao „fabrike beba“ koje predstavljaju opasnost za srpski narod.⁸⁰ Ove medijske kampanje bile su ključne u nacionalnoj mobilizaciji.⁸¹

U Bosni i Hercegovini je dodatno iskorištavano ukrštanje etničke pripadnosti i spola. Koristeći se patrijarhalnom tradicijom i nasilnom militarističkom taktikom, nacionalisti među bosanskim Srbima bili su fokusirani na bosanske muslimanke.⁸² Žene su postale posebna meta seksualnog nasilja neprijateljskih snaga. Rasprostranjena masovna silovanja bosanskih muslimanki jedna je od taktika koje su primjenjivale srpske snage kako bi zastrašile i terorizirale muslimansko stanovništvo.⁸³ Iz etničke patrijarhalne perspektive silovanje bosanskih muslimanki poprimilo je simboličko značenje kao mjesto „etničkog čišćenja“. ⁸⁴

Danas, u globalnom rasnom sistemu, muslimanska tijela se ne posmatraju samo kao „biološko tijelo, nego i kao kulturni i društveni subjekt konstruiran u nekoliko diskurzivnih režima, uključujući one o terorizmu, fundamentalizmu, patrijarhatu, seksizmu i migraciji radne snage“. ⁸⁵ Grupe krajnje desnice intenzivno se oslanjaju na narative o rodu i porodici, istovremeno se koristeći ženskim pravima i rodnom ravnopravnosti kao oružjem u ostvarivanju antiimigracijskih i antiislamskih političkih ciljeva. Pripadnici krajnje desnice predstavljaju se na društvenim mrežama kao zaštitnici „ženskih prava“ u svom protivljenju islamu – posebno kada se radi o zaštiti „njihovih“ žena od „nasilnih migranata“.

U međuvremenu, selefijski influensi eksplloatiraju iskustva muslimana na zapadu s rasizmom i diskriminacijom kako bi njegovali narativ da su „muslimani žrtve zapadnog rata protiv islama“. Uticajne bosanske selefije kritizirale su otvorenu zabranu nikaba u Švicarskoj, kao i zabranu za studentice koje nose hidžab i nikab u Francuskoj i Njemačkoj, i izgradile svoj narativ o orodnjenoj prirodi radikalizacije. Selefije nastoje dokazati stvarnu viktimizaciju ukazujući na „stvarne primjere islamofobije“ širom svijeta i istovremeno pozivajući muslimane da se ujedine kako bi zaštitili svoje žene, koje Zapad želi obeščastiti. To im omogućava i da kritiziraju demokratiju da je „otvoreno protiv muslimana – posebno muslimanki – a sve pod krinkom slobode“.

Retorika populističkih desničarskih političara je da su zapadna društva općenito „gotova i završila“ s feministmom zato što su žene već ostvarile jednak prava, međutim, prava žena sada ugrožava priliv islama.⁸⁶ Koncept „femonacionalizma“ osmišljen je u zemljama zapadne Evrope među desničarskim političarima.⁸⁷ Tako su mnoge političke stranke i desničarske organizacije uključile koncept zaštite ljudskih prava žena u svoje antiimigrantske programe, a muslimani i islam su prikazani kao prijetnja zapadnom društvu i emancipaciji žena.⁸⁸ Akkerman govori o tome kako je sve veći angažman žena na svim nivoima desnice – i ovom korištenju ženskih prava u argumentima protiv islama – doveo do ukrštanja ovog problema. Iako koriste argumente o pravima žena, mnoge krajnje desničarske stranke i dalje su veoma konzervativne, a njihova opredijeljenost za rodnu ravnopravnost može se smatrati čisto instrumentalnom,⁸⁹ gdje tvrdnje uglavnom koriste da bi legitimizirali svoje stavove protiv migranata i muslimana općenito.

NARATIVI O SEKSUALNOJ KONTROLI

Iako se pretpostavlja da će se ideje kojima se veliča nasilni ekstremizam i netrpeljivost prema drugim etničkim grupama u Bosni i Hercegovini najviše propagirati na online platformama koje koriste ekstremističke grupe (npr. u javnim i privatnim Facebook grupama), istraživanja pokazuju da su takvi narativi marginalni.⁹⁰ Zapravo, ideje koje se najčešće promoviraju u online prostorima su da žene trebaju biti poslušne i dostupne muškarcima, muškarci trebaju izdržavati svoje supruge, a djeca se moraju disciplinirati.

Ekstremističke grupe često se koriste pitanjima braka i bračnih odnosa, odgoja djece, rodnih razlika, intimnosti, „potiskivanja strasti“ i kodeksa oblačenja da bi promovirali vjerski konzervativizam. Ti ekstremistički diskursi uključuju mikro propise za skoro svaki aspekt života, od seksualnih odnosa između supružnika do rješavanja psihičkih problema sljedbenika. Selefijski influensi često grade vjerske argumente oko ovih naizgled manje bitnih ljudskih ponašanja, naizmjenično ih nazivajući obaveznim, grešnim ili „zapadnjakačkim“.

Ako se žena okrene od muževog kreveta, meleci je proklinju dok mu se ne vrati. Kada muž pozove suprugu u krevet, a ona odbije, meleci je proklinju dok sunce ne izađe. Kada muškarac pozove suprugu u krevet, a ona ga odbije, bog se naljuti na nju.⁹¹

Online analiza narativa desničarskih grupa iz Bosne i Hercegovine i regije ukazuje da one uz seksualno nasilje promoviraju i impliciraju da je i psihološko nasilje nad ženama dozvoljeno. Nametanjem određenih rodnih uloga i selektivnim tumačenjem religije ove desničarske grupe opisuju žene na stereotipne načine, a muževe predstavljaju kao lidere porodice kojima je dozvoljeno da rade šta žele. Važno je napomenuti da čak i kada muškarci nisu fizički nasilni desničarska retorika o uspostavljanju potpune kontrole muškaraca nad ženama – gdje je muškarcima dozvoljeno da kontroliraju finansije žena, kretanje, odjeću i mnogo više – uklapa se u opis tzv. intimnog terora. Prema Johnsonu, intimni teror ima različite obrasce dominantnog ponašanja i skoro uvijek

podrazumijeva da muškarci teroriziraju žene, često kombinirajući nasilje s drugim taktikama kao što su prijetnje i zastrašivanje, ekonomska manipulacija, psihološko zlostavljanje i izolacija.⁹² To dovodi do porasta stope nasilja nad ženama i žene potiskuju na marginu tako što im se pokušava oduzeti glas, bilo u online ili političkom prostoru.

ISLAMOFOBIJA I ANTIIMIGRANTSKA KSENOFOBIJA KAO NARATIV O KONTROLI —

Kao što je navedeno u ranijim poglavlјima, antifeministički, patrijarhalni diskurs krajnje desnice snažno je povezan s antimigrantskim i islamofobnim narativom.⁹³ Desničarske grupe u regiji retorički su iskoristile migrantsku krizu upozoravajući na „stranu invaziju“ i predstavljajući krajnju desnicu kao „čuvare vrata“ Evrope i zaštitnike svojih zemalja i žena, i u kontekstu islamofobije, ali i izražene želje da oslobole žene od represivne religije. U razgovorima na društvenim mrežama koje su autorice analizirale, islam se opisuje kao temeljno štetan za žene. Islam kakav prakticiraju migranti iz MENA regije prikazuje se kao nespojiv s demokratijom i onim što krajnja desnica naziva „našim“ načinom života i vrijednostima. Seksualno iskorištavanje i silovanje djece također se navode kao ključni mobilizirajući narativi. U svojim razgovorima s krajnje desničarskim influenserima Pearson je primijetila da „troje influensera zagovaraju istu tvrdnju o islamu kao ideologiji koja se ne može asimilirati – a u orodnjenim pojmovima pozivaju se na navodne neravnopravne rodne odnose, patrijarhalna zlostavljanja i opresiju nad ženama, uključujući, kako navodi Fransen, ‘uzimanje djece-nevjesta i seksualnih robova’. Oni prikazuju islam ne kao validnu religiju, nego kao ‘ideologiju’ koja nastoji potkopati i ugroziti demokratiju“.⁹⁴ To se dešava istovremeno s okrivljavanjem liberalnog feminizma za propast tradicionalne porodice i kao u slučaju krajnje desnice u regiji, njihov narativ se zasniva na ideji da je „ženi mjesto kod kuće“, koju obično opravdavaju pozivanjem na tradicionalne vjerske norme.

Prijetnja od seksualnog nasilja koristi se u ksenofobnim desničarskim narativima za širenje straha, gdje su bijeli muškarci pozicionirani kao jedini zaštitnici (bijelih) žena od „kulture silovanja“ muslimana – što je jedan od narativa koji koriste grupe poput „Identitarista“ za vrbovanje žena. Migranti i pripadnici drugih religija i nacija – posebno oni koji dolaze iz muslimanskih zemalja – opisuju se kao silovatelji, nasilnici i općenito skloni zlostavljanju žena koje ne pripadaju istim grupama kao oni, koji nemaju nimalo poštovanja za žene koje su rođene i žive na Zapadu.

Upravo to ukrštanje antiglobalizma i islamofobije kombinirano s antifeminističkim stavovima djeluje kao multiplikator radikalizacije u regiji, kao što je slučaj i u drugim mjestima.

Jedan od najpoznatijih primjera ukrštanja islamofobije i antifeminizma može se pronaći u Manifestu Andersa Breivika, koji glasi:

Svaka kuhinja je mirisala na domaću hranu i kolač... Naše su majke bile kod kuće i brinule se za nas. Očevi su išli na posao. Žene su počele ići na posao, kuće su bile hladne i prazne... Susjedi su odlazili, tamo su se naselili neki drugi ljudi... Drugačiji i stran miris širio se iz njihovih kuhinja, uskoro će se sve promijeniti, ponovo ćemo preuzeti kontrolu...

Navedeni stavovi se u velikoj mjeri poklapaju sa diskursom i socioekonomskom slikom skandinavskih neonacista. Kimmel navodi da, uz nekoliko izuzetaka, mladi neonacisti uključeni u švedski projekt EXIT vjeruju da je ženama mjesto u kući i porodici.⁹⁵

Druge desničarske grupe promoviraju stav da su moralni samo muškarci i žene koji su u braku, čime se brak prikazuje kao način osiguravanja ženskog dostojanstva i garancija da žena ima nekoga da je zaštititi od „drugih“ – a drugi su uglavnom migranti. U Bosni i Hercegovini retorika i stavovi krajnje desničarskih grupa o migrantima također ujedinjuju ekstremiste iz svih triju etničkih grupa, od kojih svaka migrante predstavlja kao „napadače“. Primjer ove dinamike je pripadnik krajnje desničarske grupe „Levijatan“ koji se nedavno zaletio automobilom na migrantski centar u Srbiji uz izgovor da mu je jedan od migranata prethodne noći napao djevojku. „Levijatan“ je otvoreno podržao napadača tvrdeći da „oni više ne mogu trpjeti uznemiravanje žena od strane migranata“, a potom su na istoj lokaciji održali proteste.

S druge strane, kad su silovane žene koje pripadaju istoj vjerskoj i etničkoj grupi kao i pripadnici krajnje desnice, ali se ne uklapaju u desničarski kalup tradicionalne žene, to se smatra njihovom kaznom za neprimjerno ponašanje, promiskuitet i nepoštovanje vjerskih uzusa. Desničarske organizacije, u takvim situacijama, oko silovanja stvaraju narativ „okrivljavanja žrtve“: ako je počinilac pripadnik njihove vjerske/etničke grupe, on se predstavlja kao žrtva, neko koga su optužili za djelo koje nije počinio. Kampanje kojima se podriva integritet silovane žene nisu neuobičajene u desničarskim krugovima, gdje se uvjek traži izgovor za počinioce, naročito ako ta osoba uživa određeni ugled u ideološkoj zajednici.

Važno je napomenuti da kada se radi o nasilju u porodici i seksualnom nasilju koje počine ideološki saveznici krajnje desnice ekstremisti odbacuju zahtjeve da se pozabave tim pitanjem i tvrde da vlade bilo kakvim naporima u tom pravcu nastoje skrenuti pažnju s važnijih stvari ili se uključuju u ono što krajnje desničarske grupe nazivaju „rodnom ideologijom“.⁹⁶ Takav diskurs zasniva se na konceptu da nasilje koje čine „naši“ muškarci nije čin nasilja, nego zapravo vid „prevaspitanja“. Ideja da je nasilje u porodici ili seksualno nasilje vid prevaspitanja, a ne želja za uspostavljanjem kontrole i moći, predstavlja duboko ukorijenjen način patrijarhalnog razmišljanja koje služi kao okidač za radikalizaciju.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Cilj ovog rada je pokazati da antifeministička ideologija savremene krajnje desnice ima korijene u duboko usađenoj mizoginiji i kulturi hegemonijske muškosti, što je također djelotvorno u vrbovanju žena za ekstremističke ciljeve. Eksploracija rodnih pitanja sve je važnija za globalne ekstremističke pokrete, a posebno je važno vrbovanje žena u cilju unaprijeđenja slike o karakteristikama i ciljevima pojedinih desničarskih grupa. S druge strane, sve ekstremističke grupe feminizam smatraju retrogradnom pojavom koja je dovela do sloma društvenih, političkih i vjerskih vrijednosti u zapadnom kršćanskom društvu.

Migrantska kriza, a u posljednje vrijeme i pandemija koronavirusa, pokrenula je nove nemire i diskusije koje su ekstremistički pokreti vješto koristili za vrbovanje ljudi u svoje krugove. Potpirivanjem strahova od sekusalnog nasilja koje vrše migranti i pričama o „opresiji hidžaba“ krajnje desne organizacije sebe prikazuju kao zaštitnike ženskih prava. Osim toga, tradicionalno muški orijentirani programi ekstremističkih pokreta modificirani su kako bi se uskladili s interesima žena, privlačeći tako žene koje traže jasne rodne uloge i svakodnevne zadatke.

U međuvremenu, nasilna mizoginija ovih grupa, kako ističe Guterres, ukršta se s ekstremističkom ideologijom i djelovanjem. Vezu između antifeminizma u digitalnom prostoru i realizacije fizičkog nasilja nad ženama u stvarnom svijetu treba posmatrati kao znak upozorenja da su ekstremisti u stalnoj potrazi za neprijateljem. Kao što navodi novinarka, Claire Provost tokom jednog istraživačkog iskustva na okupljanju krajnje desnice na Svjetskom kongresu porodica: „Tokom njegovog govora potonula sam u stolicu, za slučaj da neko primijeti ‘neprijatelja’ među njima.“

PREPORUKE

1

Nova Strategija za sprečavanje i borbu protiv terorizma u Bosni i Hercegovini trebala bi uključiti rodnu analizu i utjecaj radikalizacije i ekstremističkih grupa na žene i djevojčice. Strategija bi također trebala utvrditi konkretne mјere za rješavanje i suzbijanje slučajeva otvorene mizoginije te promicanje različitih oblika nasilja nad ženama od svih ekstremističkih grupa u Bosni i Hercegovini, jer kako ovaj rad prikazuje, mizoginija i samo propagiranje nasilja nad ženama predstavljaju oblik nasilnog ekstremizma koji stvara nesigurno okruženje za žene. Ova rodna analiza bi trebala ponuditi također uvid u različite uloge žene u ekstremističkim grupama koje se kreću od aktivnih regrutera do žrtava.

2

Mizogino mišljenje dio je dehumanizacije žena i treba ga smatrati ranim znakom upozorenja na radikalizaciju. Nadalje, mizoginiju treba tretirati kao zločin iz mržnje.

3

Mizogino nasilje je oblik prijetnje koji zahtijeva političku intervenciju koja rodno zasnovano nasilje koje zagovaraju ove grupe tretira kao sigurnosno pitanje; stoga je vrlo važno educirati službenike u sektoru sigurnosti o važnosti reagiranja kada se radi o ovim slučajevima (online ili offline).

4

Potrebno je organizirati veći broj edukacija u cilju podrške radnicima u zajednici, policiji, političarima i nastavnom osoblju u suočavanju s prijetnjom mizoginije, što bi također doprinijelo radu na prevenciji i edukaciji u oblasti rodno zasnovanog nasilja. To bi trebalo uključivati i edukaciju kako bi se bolje razumjelo šta je zapravo mizoginija, šta obuhvata i zašto je važna.

5

Potrebno je podržati nevladine organizacije koje promoviraju feminističke narative i zagovaraju politike kojima se promoviraju ljudska prava žena i sloboda izbora.

6

Potrebno je aktivno raditi na kreiranju kontra narativa s naglaskom na zaštiti žena – posebno pripadnica marginaliziranih grupa, poput Roma, izbjeglica i migranata, te LGBT zajednice.

7

Ovaj rad pokazao je da mizoginija često djeluje kao veza, pokretač i znak ranog upozorenja za nasilni ekstremizam, pa je stoga od krajnje važnosti educirati mlade o temama vezanim za rodna pitanja, ženska prava i ljudska prava općenito.

8

Educirati javnosti i eksperte o opasnosti „okrivljavanja žrtve“ kojim se normalizira i racionalizira nasilje nad ženama, te se čini nasiljem stavlja direktno ili indirektno na žrtvu.

REFERENCE

- 1 C. Provost, "How the far right is weaponising "the Family"" , The Face, 2019. [Online]. Available: <https://theface.com/society/inside-the-far-right-family-movement>. [Accessed: 01- Jul- 2021].
- 2 Warning against 'Great Fracture', Secretary-General Calls on General Assembly to Reconnect with Organization's Values, Uphold Human Rights, Restore Trust | Meetings Coverage and Press Releases", UN, 2021. [Online]. Available: <https://www.un.org/press/en/2019/sgsm19760.doc.htm>. [Accessed: 01- Jul- 2021].
- 3 Kathleen M. Blee and Kimberly A. Creasap (2010) 'Conservative and right-wing movements', Annual Review of Sociology, vol. 36, 269–86; Tjitske Akkerman (2015) 'Gender and the radical right in Western Europe: a comparative analysis of policy agendas', Patterns of Prejudice, vol. 49, no. 1–2, 37–60.
- 4 Katrine Fangen& Inger Skjelsbæk (2020) Editorial: special issue on gender and the far right, Politics, Religion & Ideology, 21:4, 411-415
- 5 Katrine Fangen&Lisanne Lichtenberg (2021): Gender and family rhetoric on the German far right, Patterns of Prejudice, DOI: 10.1080/0031322X.2021.1898815
- 6 On August 11 and 12, 2017, the Unite the Right rally occurred in Charlottesville, Virginia. This was one of the largest, most violent gatherings in the United States in decades. The rally brought together various racist, antisemitic, white nationalist, and white supremacist groups, including the alt-right, neo-Nazis, and the Ku Klux Klan. See more: Unite the Right Rally in Charlottesville Timeline, https://www.facinghistory.org/sites/default/files/Unite_the_Right_Rally_in_Charlottesville_Timeline.pdf
- 7 Conor Friedersdorf (2017) Was Charlottesville a Turning Point for the 'Alt-Right'? , <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2017/09/was-charlottesville-a-turning-point-for-the-alt-right/538824/>
- 8 The Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence is based on the understanding that violence against women is a form of gender-based violence that is committed against women because they are women. It is the obligation of the state to address it fully in all its forms and to take measures to prevent violence against women, protect its victims and prosecute the perpetrators. See more: <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/about-the-convention>
- 9 Sven Milekic, Croatian Conservatives Protest Against Anti-Violence Treaty (2018), <https://balkaninsight.com/2018/04/13/anti-istanbul-convention-protesters-turn-against-croatian-pm-04-13-2018/>, The culture war over the Istanbul Convention in East Central Europe (2020), Fridreich Ebert Stiftung, <https://dc.fes.de/news-list/e/the-culture-war-over-the-istanbul-convention-in-east-central-europe> [Accessed: 01- Jul- 2021]. Claudia Ciobanu, Poland's Replacement For Istanbul Convention Would Ban Abortion And Gay Marriage (2021), Balkan Insight,<https://balkaninsight.com/2021/03/15/polands-replacement-for-istanbul-convention-would-ban-abortion-and-gay-marriage/> [Accessed: 01- Jul- 2021].
- 10 Turkey's withdrawal from the Istanbul Convention - an inadmissible regression in women's rights in Europe (2021), Council of Europe, <https://www.coe.int/en/web/ingo/-/the-withdrawal-of-turkey-from-the-istanbul-convention-a-serious-regression-in-women-s-rights-in-europe>, [Accessed: 01- Jul- 2021].
- 11 Joan Smith, "How Toxic Masculinity is Tied to Terrorism," UnHerd, May 16, 2019, <https://unherd.com/2019/05/how-toxic-masculinity-is-tied-to-terrorism/> [Accessed: 01- Jul- 2021] and A. Mattheis, Ashley and Charlie Winter (2019) "'The Greatness of Her Position': Comparing Identitarian and Jihadi Discourses on Women.", International Centre for the Study of Radicalisation.
- 12 Bruce Hoffman, Jacob Ware & Ezra Shapiro (2020): Assessing the Threat of Incel Violence, Studies in Conflict & Terrorism and Sian Tomkinson, Tael Harper & Katie Attwell (2020): Confronting Incel: exploring possible policy responses to misogynistic violent extremism, Australian Journal of Political Science.
- 13 N. Kuloglija, "Mostarski navijači i desničari pokazuju naklonost ukrajinskom "Azovu"" , Detektor, 2020. [Online]. Available: <https://detektor.ba/2020/11/06/mostarski-navijaci-i-desnicari-pokazuju-naklonost-ukrajinskom-azovu/>. [Accessed: 16- Aug- 2021].
- 14 Joan Smith (2019) Home Grown: How Domestic Violence Turns Men Into Terrorists. London, UK: Riverrun.
- 15 Joan Smith, (2021) " What do many terrorists have in common? They abuse women", The Guardian, [Online].

<https://www.theguardian.com/commentisfree/2021/aug/05/many-terrorists-abuse-women-research-extremist-attackers-violent-misogyny> [Accessed: 01- Jul- 2021].

16 Pablo Castillo Díaz and Nahla Valji (2019), Symbiosis Of Misogyny And Violent Extremism, Journal of International Affairs, Vol. 72, No. 2, pp. 37-56

17 Turning Fear into Compassion: A conversation with Life After Hate," (2018), Life After Hate, <https://www.lifeafterhate.org/blog/2018/3/28/turning-fear-into-compassion-a-conversation-with-life-after-hate>, [Accessed: 01- Jul- 2021].

18 Just a few of which are: Levijatan, AntiDayton, Elvedin Pezić, Safet Kuduzović, Zijad Ljakić, SrbskaČast, SrbskaAkcija, Dveri, Zavetnici, Generacija Obnove, Hrvatska čista stranka prava (Croat Pure Party of Rights), Ruža Tomašić, Stop invaziji migranata, Mimistarstvo onostranih poslova, Čojsvo, N-UM, STAV, Ko su oni koje zovu vebabijama, Ključ Istine, Ne Tuguj, Poskok info, Obitelj i Domovina – Mi Hrvati, Pokretživim za Srbiju, etc...

19 Sead Turčalo and Nejra Veljan (2018) "Community Perspectives on Preventing Violent Extremism in Bosnia and Herzegovina", Berghof Foundation.

20 Majda Halilović and Nejra Veljan (2021), "Exploring ethno-nationalist extremism in Bosnia and Herzegovina", Atlantic Initiative, Sarajevo.

21 Rehabilitation and Reintegration of Returning Foreign Terrorist Fighters (RFTFs) and Their Families in the Western Balkans Regional Needs Assessment, 2020.

22 For more, read: Vlado Azinović and Muhamed Jusić, "The Lure of the Syrian War: The Foreign Fighters' Bosnian Contingent" (Atlantic Initiative 2015); "The New Lure of the Syrian War - the Foreign Fighters' Bosnian Contingent" (Atlantic Initiative 2016); Edina Bećirević, "Salafism vs. Moderate Islam. A Rhetorical Fight for the Hearts and Minds of Bosnian Muslims," (Atlantic Initiative 2016); Vlado Azinović and Edina Bećirević, A Waiting Game: Assessing and Responding to the Threat from Recruiting Foreign Fighters in the Western Balkans (Regional Cooperation Council, 2017), Edina Bećirević, "Western Balkans: Extremism Research Forum. Bosnia and Herzegovina Report." (British Council 2018), Majda Halilović, Aner Zuković and Nejra Veljan, "Mapping Online Extremism in Bosnia and Herzegovina" (Atlantic Initiative, 2019)

23 To see more read: Majda Halilović and Nejra Veljan, "Exploring Ethno-nationalists extremism in Bosnia and Herzegovina" (Atlantic Initiative, 2021); N. Kuloglija, "Mostarski navijači i desničari pokazuju naklonost ukrajinskom "Azovu"", Detektor, 2020. [Online]. Available: <https://detektor.ba/2020/11/06/mostarski-navijaci-i-desnicari-pokazuju-naklonost-ukrajinskom-azovu/>; N. Kuloglija, "Kukasti krst na smrtnovnici, upozorenje desničarskog uticaja na mlade", Detektor, 2021. [Online]. Available: <https://detektor.ba/2021/06/04/kukasti-krst-na-smrtnovnici-upozorenje-desničarskog-uticaja-na-mlade/>, N. Kuloglija, "BPNP: Unutar anonimnog bošnjačkog neonacističkog pokreta koji privlači maloljetnike", Detektor, 2021. [Online]. Available: <https://detektor.ba/2021/06/02/bnpn-unutar-anonimnog-bosnjackog-neonacisticckog-pokreta-koji-privilaci-maloljetnike/>; N. Kuloglija, M. Stojanović, F. Međini, S. Kajošević and B. Stojkovski, "Ignorisanje regionalnih ultradesničarskih grupa stvara sigurnosnu prijetnju", Detektor, 2021. [Online]. Available: <https://detektor.ba/2021/01/29/ignorisanje-regionalnih-ultradesnicarskih-grupa-stvara-sigurnosnu-prijetnju/>.

24 Edina Bećirević, "Western Balkans: Extremism Research Forum. Bosnia and Herzegovina Report." (British Council 2018)

25 Majda Halilović and Nejra Veljan (2021), "Exploring ethno-nationalist extremism in Bosnia and Herzegovina", Atlantic Initiative, Sarajevo.

26 Julia Ebner (2017), "The Rage - The Vicious Circle of Islamist and Far-Right Extremism", (London, New York: I.B. Tauris) p. 140

27 Jacob Davey and Julia Ebner (2017), The Fringe Insurgency: Connectivity, Convergence and Mainstreaming of the Extreme Right (London: ISD), p. 5.

28 Oleksiy Kuzmenko, (2019) "Defend the White Race": American Extremists Being Co-Opted by Ukraine's Far-Right, Bellingcat, <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2019/02/15/defend-the-white-race-american-extremists-being-co-opted-by-ukraines-far-right/>, [Accessed: 01- Jul- 2021].

29 Michael Colborne, (2019), Croatia Key to Ukrainian Far-Right's International Ambitions, BIRN, <https://balkaninsight.com/2019/07/18/croatia-key-to-ukrainian-far-rights-international-ambitions/> [Accessed: 01- Jul- 2021].

30 She works with Azov as their "International Secretary of the National Corps" in Ukraine

31 Leonid Ragozin, Twitter, <https://twitter.com/leonidragozin/status/1211770301140393986>, [Accessed: 01- Jul-

2021].

32 Julia Ebner (2017), "The Rage - The Vicious Circle of Islamist and Far-Right Extremism", (London, New York: I.B. Tauris) p. 137

33 C. Provost, "How the far right is weaponising "the family"" , The Face, 2019. [Online]. Available: <https://theface.com/society/inside-the-far-right-family-movement>. [Accessed: 01- Jul- 2021].

34 Perry, B. 2004. "Chapter 3: "White Genocide": White Supremacists and the Politics of Reproduction." In Homegrown Hate: Gender and Organized Racism, edited by A. L. Ferber, 71–91. New York: Routledge.

35 "For more on this, see Kim Knott, Simon Copeland and Benjamin Lee, "Briefings: Reciprocal Radicalization", Full Report, CREST, 2018.

36 Exposed: The World Congress of Families, an American organization exporting hate (2015), Human Rights Campaign Foundation, [https://assets2.hrc.org/files/assets/resources/WCF_Report_REV_6-17-,_15_FINAL_\(1\).pdf?_ga=2.178159522.689253751.1623146330-1638988530.1623146330](https://assets2.hrc.org/files/assets/resources/WCF_Report_REV_6-17-,_15_FINAL_(1).pdf?_ga=2.178159522.689253751.1623146330-1638988530.1623146330), [Accessed: 20- February- 2021].

37 Exposed: The World Congress of Families, an American organization exporting hate (2015), Human Rights Campaign Foundation, [https://assets2.hrc.org/files/assets/resources/WCF_Report_REV_6-17-15_FINAL_\(1\).pdf?_ga=2.178159522.689253751.1623146330-1638988530.1623146330](https://assets2.hrc.org/files/assets/resources/WCF_Report_REV_6-17-15_FINAL_(1).pdf?_ga=2.178159522.689253751.1623146330-1638988530.1623146330), [Accessed: 20- February- 2021].

38 Peter Montgomery (2019), "Religious Right's Russian Ally Alexey Komov Praises Rise of Anti-Globalist Right-Wing Populists," Right Wing Watch, <https://www.rightwingwatch.org/post/religious-rights-russian-ally-alexey-komov-praises-rise-of-anti-globalist-right-wing-populists/>, [Accessed: 20- February- 2021].

39 Peter Montgomery (2019), "Religious Right's Russian Ally Alexey Komov Praises Rise of Anti-Globalist Right-Wing Populists," Right Wing Watch, <https://www.rightwingwatch.org/post/religious-rights-russian-ally-alexey-komov-praises-rise-of-anti-globalist-right-wing-populists/>, [Accessed: 20- February- 2021].

40 Majda Halilović and Nejra Veljan (2021), "Exploring ethno-nationalist extremism in Bosnia and Herzegovina", Atlantic initiative.

41 The text of the Declaration is available on this link: <http://familyinamerica.org/journals/new-western-colonialism/cape-town-declaration/>, [Accessed: 20- February- 2021].

42 Saltman, Erin and Melanie Smith. 2015. "'Till martyrdom do us part' Gender and the ISIS phenomenon." Institute for Strategic Dialogue, http://www.isdglobal.org/wpcontent/uploads/2016/02/Till_Martyrdom_Do_Us_Part_Gender_and_the_ISIS_Phenomenon.pdf, [Accessed: 01- Jul- 2021].

43 On Levijatan see more: Michael Colborne, 2020, Levijatan Serbian Animal Right Vigilantes Go To The Polls, Bellingcat, <https://www.bellingcat.com/news/2020/06/18/levijatan-serbian-animal-rights-vigilantes-go-to-the-polls/>, [Accessed: 01- Jul- 2021].

44 Klatzer E, Schlager C. Feminist perspectives on macroeconomics: reconfiguration of power structures and erosion of gender equality through the new economic governance regime in the European Union. In: Evans M, Hemmings C, Henry M, Madhok S, Waring S, eds (2014), The SAGE Handbook of Feminist Theory, London: SAGE, p. 483–499.

45 Tahir Abbas (2020), Far Right and Islamist Radicalisation in an Age of Austerity: A Review of Sociological Trends and Implications for Policy, International Centre for Counter-Terrorism, p.4.

46 Kuhar R, Paternotte D. (2017), Anti-gender campaigns in Europe. Mobilising against equality. London; New York: Rowman & Littlefield

47 Sanders, R., and Jenkins, L.D., (2020), Control Alt Delete: Patriarchal Populist Attacks on Women's Human Rights.

48 According to an openDemocracy survey, at least \$280 million in secret money has been used to fund global right-wing campaigns since 2007, of which the majority was spent in Europe. The money was used to support organizations advocating for the abortion ban, preservation of the traditional family, and promotion of traditional family values. See more: The American dark money behind Europe's far right", openDemocracy, 2019. [Online]. Available: <https://www.opendemocracy.net/en/5050/the-american-dark-money-behind-europees-far-right/>. [Accessed: 07- Jul- 2021].

49 Vinar, Marcelo N, (2018) "Distinguishing Between Ordinary and Criminal Racism." In Hostile and Malignant Prejudice: Psychoanalytic Approaches, edited by Cyril Levitt, 58–71. London: Karnac Books.

50 Sian Tomkinson, Tael Harper & Katie Attwell (2020): Confronting Incel: exploring possible policy responses to misogynistic violent extremism, Australian Journal of Political Science

- 51 Freilich, J. D., S. M. Chermak, R. Belli, J. Gruenewald, and W. S. Parkin. 2014. "Introducing the United States Extremist Crime Database (ECDB)." *Terrorism and Political Violence*, 26 (2): 372–384.
- 52 Weronika Grzebalska, Eszter Kováts And Andrea Pető, (2017) Gender as symbolic glue: how 'gender' became an umbrella term for the rejection of the (neo)liberal order, *Political Critique*, <http://politicalcritique.org/long-read/2017/gender-as-symbolic-glue-how-gender-became-an-umbrella-term-for-the-rejection-of-the-neoliberal-order/>, [Accessed: 01- Jul- 2021].
- 53 Pridemore, W. A., and J. D. Freilich. 2006. "A Test of Recent Subcultural Explanations of White Violence in the United States." *Journal of Criminal Justice* 34 (1): 1–16
- 54 Freilich, J. D., and W. A. Pridemore. 2007. "Politics, Culture and Political Crime: Covariates of Abortion Clinic Attacks in the United States." *Journal of Criminal Justice* 35 (3): 323–336.
- 55 Pridemore, W. A., and J. D. Freilich. 2006. "A Test of Recent Subcultural Explanations of White Violence in the United States." *Journal of Criminal Justice* 34 (1): 1–16
- 56 Piazza, J. A. 2017. "The Determinants of Right-Wing Terrorism in the United States: Economic Grievance, Societal Change and Political Resentment." *Conflict Management and Peace Science* 34 (1): 52–80
- 57 Joshua Rose (2018), "Ideological Masculinity That Drives Violence Against Women is a Form of Violent Extremism," Conversation, [https://theconversation.com/ideological-masculinity-that- drives-violence-against-women-is-a-form-of-violent-extremism-99603](https://theconversation.com/ideological-masculinity-that-drives-violence-against-women-is-a-form-of-violent-extremism-99603), [Accessed: 01- Jul- 2021].
- 58 Kate Manne (2018), *Down Girl: The Logic of Misogyny* (New York: Oxford University Press), p. 33.
- 59 Lucy Nicholas and Christine Agius (2018), *The Persistence of Global Masculinism, Discourse, Gender and Neo-Colonial Re-Articulations of Violence*, Palgrave Macmillan.
- 60 Melissa Johnston and Jacqui True (2019), *Misogyny & Violent Extremism: Implications for Preventing Violent Extremism*.
- 61 Countering Violent Extremism Baseline Program Research Findings – Bosnia & Herzegovina (2018), Atlantic Initiative, available: <https://atlanticinitiative.org/wp-content/uploads/2018/12/BiH-CVE-Survey-December-2018-Final-X-1.pdf>
- 62 Majda Halilović and Nejra Veljan (2021), "Exploring ethno-nationalist extremism in Bosnia and Herzegovina", Atlantic Initiative, Sarajevo.
- 63 Susan Brownmiller (1993), *Against Our Will: Men, Women And Rape*, Ballantine Books; Reprinted edition.
- 64 C. Provost, "How the far right is weaponising "The Family"" , The Face, 2019. [Online]. Available: <https://theface.com/society/inside-the-far-right-family-movement>. [Accessed: 01- Jul- 2021].
- 65 K. Fangen, "Kinder, Kirche and Küche - Gender and family rhetoric of the German far right - C-REX - Center for Research on Extremism", Sv.uio.no, 2021. [Online]. Available: <https://www.sv.uio.no/c-rex/english/news-and-events/right-now/2021/kinder-kirche-and-kuche.html>. [Accessed: 01- Jul- 2021].
- 66 Ioana-Bianca Berna,(2014). Post-conflict gender politics in the Western Balkans – Between the same circle of palms with human security and a small stream outside the box. *Revista Hiperborea*, 1(2), 282-300
- 67 Daša Duhaček (2015). Gender equality in Serbia: "A drop of oil" in the waters of inequality in Gender (In)equality and Gender Politics in Southeastern Europe: A Question of Justice (Gender and Politics) (108-125), Palgrave Macmillan UK.
- 68 Anna Di Lellio (2016). Seeking justice for wartime sexual violence in Kosovo: Voices and silence of women. *East European Politics and Societies and Cultures*, 30(3), 621–643.
- 69 Ioana-Bianca Berna (2014). Post-conflict gender politics in the Western Balkans – Between the same circle of palms with human security and a small stream outside the box. *Revista Hiperborea*, 1(2), 282-300
- 70 B. Trivić, "Državni blagoslov za crkveni šamar ženama", Radio Slobodna Evropa, 2017. [Online]. Available: <https://www.slobodnaevropa.org/a/drzavni-blagoslov-za-crkveni-samar/28829636.html>. [Accessed: 07- Jul- 2021].
- 71 Centar za bebe", Centar za bebe. [Online]. Available: <http://centarzabebe.rs/>. [Accessed: 07- Jul- 2021].
- 72 Prijatelj porodice", Prijatelj porodice 2018. [Online]. Available: <https://www.prijateljporodice.rs/lat/>. [Accessed: 07- Jul- 2021].
- 73 "Савез За живот", Иницијатива за забрану абортуса. [Online]. Available: <https://abortus.rs/savez-za-zivot/>.

[Accessed: 07- Jul- 2021].

74 G. Hinsliff, "The coronavirus backlash: how the pandemic is destroying women's rights", the Guardian, 2020. [Online]. Available: <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2020/jun/23/the-coronavirus-backlash-how-the-pandemic-is-destroying-womens-rights>. [Accessed: 07- Jul- 2021].

75 STRAŠAN SLUČAJ IZ DUBROVAČKE BOLNICE / 'Zbog priziva savjesti svih anesteziologa u smjeni, ženi su pobačaj radili na živo', (2019) Net.hr, <https://net.hr/danas/hrvatska/strasan-slucaj-iz-dubrovacke-bolnice-zbog-priziva-savjesti-svih-anesteziologa-u-smjeni-zeni-su-pobacaj-radili-na-zivo/>, [Accessed: 20- February- 2021].

76 Rebecca Selberg (2019): The midwife case and conscientious objection: new ways of framing abortion in Sweden, International Feminist Journal of Politics, DOI: 10.1080/14616742.2019.1608841

77 "U BiH osvanuli plakati: Ne daj me majko! | HKM", Hrvatska Katolička Mreža, 2019. [Online]. Available: <https://hkm.hr/vijesti/svijet/u-bih-osvanuli-plakati-ne-daj-me-majko/>. [Accessed: 07- Jul- 2021].

78 Maria O'Reilly, (2016). Peace and justice through a feminist lens: Gender justice and the Women's Court for the Former Yugoslavia. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 10(3), 419-445.

79 Daša Duhaček (2015). Gender equality in Serbia: "A drop of oil" in the waters of inequality? In *Gender (In)equality and Gender Politics in Southeastern Europe: A Question of Justice*, Palgrave Macmillan UK

80 Anna Di Lellio,(2016). Seeking justice for wartime sexual violence in Kosovo: Voices and silence of women. *East European Politics and Societies and Cultures*, 30(3), 621–643.

81 Marina Blagojević Hughson. (2012). Got undoing gender, undoing the Balkans: Towards ethnic and gender reconciliation. In R. Kersten-Pejanić, S. Rajilić, & C. Voss (eds). *Doing gender – doing the Balkans* (17-42).

82 Hilde Katrine Haug (2015). Gender equality and inequality in Kosovo in *Gender (In)equality and Gender Politics in Southeastern Europe: A Question of Justice*, Palgrave Macmillan UK.

83 Teodora Todorova, (2011). 'Giving memory a future:' Confronting the legacy of mass rape in post conflict Bosnia-Herzegovina," *Journal of International Women's Studies*, 12(2), 3–15.

84 Teodora Todorova, (2011). 'Giving memory a future:' Confronting the legacy of mass rape in post conflict Bosnia-Herzegovina,"

85 Teodora Todorova, (2011). 'Giving memory a future:' Confronting the legacy of mass rape in post conflict Bosnia-Herzegovina,"

86 Rana, J. A. (2011). *Terrifying Muslims: Race and Labor in the South Asian Diaspora*. Durham, NC: Duke University Press. p. 28, cited in Katherine E. Brown (2020), *Gender, Religion, Extremism_ Finding Women in Anti-Radicalization*- Oxford University Press, *Oxford Studies in Gender and International Relations*, p.20.

87 Sarah Bracke (2012), 'From "saving women" to "saving gays": rescue narratives and their dis/continuities', *European Journal of Women's Studies*, vol. 19, no. 2, 237–52 (238).

88 Sara R. Farris, *In the Name of Women's Rights: The Rise of Femonationalism*(Durham, NC and London: Duke University Press 2017).

89 Sara Farris and Catherine Rottenberg, 'Introduction: righting feminism', *New Formations: A Journal of Culture/Theory/Politics*, vol. 91, no. 3, 2017, 5–15.

90 TjitskeAkkerman (2019), *Gender and the radical right in Western Europe': a comparative analysis of policy agendas*, *Patterns of Prejudice Volume 49 - Issue 1-2: Gender and Populist Radical Right Politics*

91 MajdaHalilovic, Aner Zuković and Nejra Veljan (2019), *Mapping Online Extremism in Bosnia and Herzegovina: Findings & Reflections*. Atlantic Initiative.

92 For more on online Salafi extremism see: Majda Halilovic, Aner Zuković and Nejra Veljan (2019), *Mapping Online Extremism in Bosnia and Herzegovina: Findings & Reflections*, Atlantic Initiative.

93 Michael P. Johnson (2008), *A Typology of Domestic Violence: Intimate Terrorism, Violent Resistance, and Situational Couple Violence*, New England Gender, Crime & Law

94 Research conducted by the Halilović and Veljan found that 56% of ethno-nationalist extremist respondents regard migrants as unwanted in BiH, often using the most aggressive language - accusing them of being "terrorists", and calling them "monkeys" and "bugs." This degree of dehumanization is of course worrying, because such a discourse can precede violence. Anti-immigrant rhetoric in the Balkans relies not only on xenophobic, Islamophobic or anti-

feminist language, but has also integrated the global right-wing narrative that the “great replacement” is underway. See more: Majda Halilović and Nejra Veljan (2021), “Exploring ethno-nationalist extremism in Bosnia and Herzegovina”, Atlantic initiative.

95 Elizabeth Pearson (2020), “Gendered Reflections? Extremism in the UK’s Radical Right and al-Muhajiroun Networks”, Studies In Conflict & Terrorism, 1-20

96 Michael Kimmel (2017), Racism as Adolescent Male Rite of Passage Ex-Nazis in Scandinavia, Journal of Contemporary Ethnography, Volume 36 Number 2, 202-218.

97 “...Secretly support the gay lobby which might be behind this media stampede around Mika Jovanović, like some feminist organizations?” For more information, see: <http://srpskinarodniinfo.co.rs/silovatelj-miroslav-mika-aleksic-druga-strana-price/>

98 What is Patriarchal Violence? A working definition from the Abolishing Patriarchal Violence Innovation Lab, see more: https://issuu.com/blackfeministfuture/docs/understanding_patriarchal_violence, [Accessed: 20- February- 2021].